

La grafia dël piemuntèis da j'urigin a ancheuj

Bruno Villata

Ij cambiament ëd la prununsia dël latin clàssic, e specialment cula dle vucaj **o** e **u**, a sun ëstait a l'urigin dël fait che, quand as é cuminsasse a scrive 'l vulgar parlà, an vaire part jë scrivent a sun truvasse an dificoltà, përchè che nen tüti ij sun neuv dëslüpassse da le vucaj clàssiche as pudü nutesse cun ij sègn ëd l'alfabèt latin. E, an n'época che l'alfabetism a l'era pitost limità, sta cunfüsion a chèrsia co grassie a la poca familiarità ch'a esistia ant la scritüra.

A tuca dì che j'ussilassiun gràfiche a fusun-u ant ij ducüment pì vej ëd tüte le parlà rumanze. St'ancustansa gràfica as peul arlevé a bel asi co ant la lenga dij Sermun Subalpin, ch'a arpresentu na parlà avzin-a, ma diversa, da cule d'oc e d'oïl, lenghe ch'a j'eru co an situassiun ëd cuntat. Bin che la gramàtica e 'l léssic ëd la lenga d'oe a siù avzin a cuy ëd le parlà piemuntèise d'jer a d'ancheuj, e bin ché la distansa tra la lenga d'oe e 'l piemuntèis ëd nossi di a sià mutubin pì cita che cula ch'a esist tra 'l Fransèis d'ancheuj e la *langue oïl*, is sentuma nen ëd ciamela piemuntèis përchè che, ant l'épuca ch'a sun ëstait ëscrit ij Sermun Sübalpin, prubabilment ël termu Piemunt a esistia ancora nen e, s'a füssa staje, a pudia nen arferisse al teritori dël Piemunt d'ancheuj. Ch'as pensa mac che, ancora dël 1521, Ast a l'era cunsiderà dai so abitant na sità lumbarda, mentre la vus Piemunt as arferìa mac ai teritori ai pe dj'Alp.

Malgré j'ussilassiun gràfiche e la pressiun dël latin, ant ij test dij Sermun Sübalpin as peulu arlevé vaire fenomen tìpic dle parlà piemuntèise d'ancheuj. Ch'as pensa a la sparissiun ëd le cunsunant finaj, a la lenissiun dle cunsunant surde antërvucàliche ch'as sunurisu e a peulu co sparì e co a la sparissiun ëd le vucaj finaj feita ecessiun ëd la A,

Për lon ch'a rësguarda le vucaj toniche, s'ua nutassiun a presenta d'andecisiun ant la trascrissiun ëd j'ésit ëd la *ō* (o lunga), *dla* *ö* (o cürta) e co *dla* *ü* (u curta) dël latin clàssic. Ch'as pensa a j'alternanse: *tot* 27 (ucurenze), *tut* 9; *tota* 19, *tuta* 8; *tote* 7, *tute* 2; *lor* 36, *lur* 5; *son* 22, *sun* 40 (sono); *toa* 1, *tua* 2; *font* 1, *funt* 1. Mentre 'd vus cume *mei*<*mē* 3, *deit*<*dēbet* 10, *freit*<*frīgidu* 2, *sei*<*sīti* a presentu già la ditungassiun ëd la *ē* (lunga) e *dla* *ī* (curta) classiche an *ei*, fenomen ch'a l'é cumün a le parlà pedemuntan-e.

Natüralment ësti fenomen a j'eru nen custant perchè che dacant a 'd vus cume *rei*<*rete* (5), anté che la *ē* classica a presenta la ditungassiun *ei*, nürmal ant le parlà pedemuntan-e, as na treuvu d'aute cume *fe*<*fīde*(6) andüa che, an curëspundensa a la *ī* classica as treuva na *e*. St'anumalia, malfé da spieghe, a pudria esse duvüa a dui fatur mutubin ampurtant. Ël prim a pudria esse la pressiun dël latin ch'a l'era la lenga anté ch'a l'era stait alfabetisà 'l redatur ëd le priche e lë scund che la lenga d'oe a duvia esse na parlà an trasfurmassiun.

E a sarìa gnanca da sutvalüé 'l fait che la *lenga d'oe* a l'era an cuntat cun le parlà d'*oc* e d'*oil*, ch'a duviu co avèj l'istess sustrà.

Dunc, basandse an sl'uriginal latin e ans j'ésit dël piemuntèis mudern, la vucal *O* dij Sermun Sübalpin, forse a pudia arpresenté trè sun diferent. A duvia suné /u/ an vus cume *lor*, *tot*, *boca*,... mentre che an termu cume: *om*, *corp*, *trop*, *enpero* a duvia curëspunde al sun /o/ e, cun tüta prubabilità, an parole cume: *boi*, *oils*, *oilz*, *pois*, *soi* ... a pudia arpresenté 'l funema *dla* *O* median-a /ö/.

A pruposit ëd sun median, s'a l'é ampussibil savèj se an lenga d'oe a esistèissa cul ëd la /e/, an ësmija verussimil ch'a-i füssa cul ëd la /ü/ rivà da na *ū* lunga 'd termu cume: *lum*<*lūmen* 4 (ucurense), *luna*<*lūna* 1, *lus*<*lūcet* 2, *mur*<*mūru* 1 e *muta*<*mūta*.

Cum as peul dedüe da lon ch'as é apen-a dit, la grafia *dla* lenga d'oe a pudia nen esse bin precisa perchè che 'l sègn *o* a pudia arpresenté ij sun /o/ e /u/ e 'l sègn *u* ij sun /u/ ed /ü/ e essenda 'l piemuntèis na lenga parlà e poc ëscrita, ës fenomen a l'ha avü cume cunsequensa 'l fait che ant ij sécu seguent chi ch'a scrivìa a

l’ha sèrcà d’arolve stu prublema an meud divers dai so predecèsur. Ant le pàgine ch’a ven-u dapress i sèrcruma ‘d dimustrelu presentand le sernie faite dai vaire scritur ch’a l’han scrivü an piemuntèis. An sta cita presentassiun i pieruma an cunsiderassiun co j’ussilassiun ch’a rësguardu d’auti sun, cume pèr esempi cul ëd la O nurmal e cula median-a e co la N velar, che però as treuva nen an tüte le varietà ‘d piemuntèis. Ma, pèr purté anans ës dèscurs, i duvuma basesse sü ‘d test uriginaj e pèr maleur i suma nen sicür che ij test rivane dij vaire scritur, a siu propi cuj uriginaj. A stu pruposit ch’as pensa mac a le cansun ëd pare Isler.

Rësguard a la grafia dij *Sarament dla Compania ‘d San Giors ëd Chér* dël 1321, a tuca dì che co sì ij sègn d’antèrpunsiun a sun mutubin rair e ‘d vire le parole a sun tacà j’ün-e a j’aute. Bin se menu suvens, co ant ës ducüment as treuvu tüte j’abreviassiun present ant ij Sermun Sübalpin. Pèr esempi trames a dùe vucaj la V a l’é marcà U e an prinsipi ‘d parola la U a l’é nutà V, ël sègn p a curèspund a *per* o a *pre*, e da sul a curèspund a la preposissiun *per*.

Cum an lenga d’oé, la righëtta marcà dzur a na vucal a vurìa dì che sta vucal a l’era seguìa da na cunsunant nasal, quasi sempe na *n*. Ch’as pensa pèr esempi a: a *cāpāna* (r.5), *alcūna volunta* 16, *alchū hom* 20, *precixamēt* 27... ch’a curèspundu rispèttivament a *campanna*, *alcunna*, *alchun*, *precixament*... Franc anteressant a sun le grafie *cāpāna* e *alcūna* pèrchè che l’ardubia dla N post-tonica a duvìa signalé che la prunünsia dla N a l’era cula velar ch’as treuva ancur an vaire parlà pedemuntan-e.

Tra le nuvità a va co nutà la presensa dij sègn **ç** e **w** ch’as truvavu pa an lenga d’oé. Ël prim a curèspund a na sibilant ch’a pudìa esse surda *maça*, *braçaḡl tavolaça* (28,29) o sonora *reçior* (49). Ch’as nota co l’echivalensa tra *a ço* e *azo* ant j’espressiun marcà sì dapress: *a ço qui venissen a lor* (r. 96) e *azo qui fazen la ditta pax* (r. 72). La *w* as treuva an *waster*, *wasta* e *wastai* derivà dal latin *vastare*, che cun tüta prubabilità an piemuntèis a l’é stait binelà al sun dij termu germànic cume **wardon* (*varder*), che ant le parlà piemuntèise

moderne a presentu ancura d'ue furme d'autüt echivalente: *guardé e vardé, vasté e guasté*.

La **x**, che an lenga d'oe as trovava an ed vus cume *luxuria, luxure e luxurier*, ant ij Sarament a l'é duvrà pì suvens e a arpresenta 'n sun sibilant ch'a duvia esse sunur quand ch'a l'era ant el corp ed la parola: *precixament* (37), *astexan* (102, 130...), *staxent* (136)... e an *pax* (33, 57...), ma co surd an vus cume: *chaxa* (6) e co *avex* (136), *foxen* (139) andua ch'a l'era a fin ed la parola.

N'auta sernia grafica ch'a continua, co se da rair, lon ch'i l'avü arlevà ant ij Sermun Sübalpin a l'é 'l digrama CH ch'a peul nuté 'l sun velar ednans a le vucaj gütüraj A, O, U, mentre dnans a le vucaj palataj E, I es sun a l'é arpresentà mac dai trigrama *que, qui*. Për el prim cas ch'as pensa a *chaxa* 6 e *chassa* 80 upüra a *falchestr* 28, *alchuna* 18, *archoign* 37, *alchuna* 87.

Tra le nuvità as peul arcurdé la sparissiun ed la i dnans al digrama *gn* për signalene 'l sun palatal. Ch'as pensa mac a *nostre Segnor* (1) e *compagnia* (4) e a *nostre Seignor* e *compaignia* dla lenga d'oe. N'auta variassiun grafica dij Sarament a l'é cula 'd nuté *gl* il sun final che an lenga d'oe as marcava *il*. An efet ant el test ed Cher as treuva *consegl* (r. 83, 85) mentre ant ij Sermun Sübalpin i trovuma *conseil* (09037) dij. An sustansa 'l digrama *gl* a duvia avèj 'l sun palatal che ancheuj as nota cun na J. E cust a duvia co esse 'l sun ed *gl* an ed vus cume: *braçagl* (r. 28), *Jquagl homen* (13), *vogla* (18) e co *consegler* (80).

Co për lon ch'a rësguarda j'ésit dla O e dla U latin-e, ant ij Sarament as treuva na nuvità. An efet, gavà 'd cas pitost rair cume *volunta*, 'l sègn **u** a arpresenta sempe 'l sun velar /ü/. Ch'as pensa a *comun* (r. 6), *usa* (7), *gnum* (10), *entegnu* (14). La **o** anvece a cuntinua a curèspunde a diversi sun: cul ed la /u/ an: *lassoa* (r.2), *ordona* (7), *col* 7, *consegl* 8, *adonch* 9 ... ; cul dla /o/ an *homegn* (r. 11), *corp* (17), *discordia* (32), *concordia* (33)... e co cul ch'a duvia già curèspunde a la O median-a d'ancheuj /ö/ : *mod* (r. 7), *vogla* (18), *ovra* (57), *poy* (62).

Cume pen-a dit, a va co arcurdà che, bin se da se da rair, èl sun èd la /u/ nurnal a l'é nutà da na U (volunta) e dal digrama /ou/ cum a riva an *enloura* (54) e *houre* (22).

Sta pulivalensa èd sun as treuva co an *Gli Ordinamenti dei Disciplinati e dei Raccomandati di Dronero*, andù che il sègn O a peul arpresenté ij sun /u/, /o/ e /ö/. Ch'as pensa mac a: *second* 289AB, *doe* 55A, *son* 71AB; *mort* 239AB, *misericordia* 239AB, *apostol* 125V, *cosa* 70AB, *pover* 228AB; *cor* (it. cuore) 198AB, *vogla* 160AB, *lo* (it. luogo) 114AB.

Ultra a arpresenté 'l sun velar in: *nesun* 113AB, *public* V83, *puniciun* 135AB, *suficient* 221AB, *zascun* 253AB, co se da rair, èl sègn U as treuva a nuté 'l sun èd la U nurnal. Ch'as pensa a *culpa* 281A, *due* 90B, *sun* 88AB. Cum as é già vist ant ij Sarament èd Cher, co ant ij test èd Druné pèr nute 'l sun èd la U italiana as peul truvé 'l digrama ou, carateristic dël Fransèis: *ousar* 35A, *portour* 56AB, *doctour* V125, *pricour* V115, *lour* V102..

Trames ai fenomen gràfic anteressant dij test èd Druné, a tuca signalé la tendensa a la sparissiuon èd l'element labial ant ij digrama *qu* e *gu*. Ch'as pensa a *cherela* 175A e *querella* 175B; *chesta* 83A e *questa* 91AB; *chel* 189A e *quel* 49AB; *chigl* 176A e *quigl* 34A; *calche* 268A e *qualche* 268B; *cant* (it. quando) 92A e *quant* 85AB. A j'esempi pen-a mensiunà a tucrà giunteje la caterva d'ucurense 'd *che*, congiünsiuon e pèrnom relativ, andù che 'l digrama labial *qu* a l'é rimpiajà 'd pianta da cul velar CH.

La tendensa a la sparissiuon dl'element labial ant ij digrama *qu* e *gu* a l'é forta co ant le *Recomendaciones del Laudario di Saluzzo*, anduva che, ultra a *chesta* 133 e *cheste* 136, as treuvu vaire furme 'd *che*, cheidün-e cun valur èd congiünsiuon e d'aute cume pèrnom relativ. Per dene n'esempi i arputuma sù dapress poche righe gavà dal test pen-a sità: *che* a *Dé piazza de dergli gracia chi la possen consegler, reçer e governer in tal manera che el sea los e gloria de Dee e salvacion de lor anime, tant che la dicta comunità possa cresser e multiplicher* (Gasca Queirazza, 1965, 26, vv. 101-103). Cum as peul a bel asi nuté, dacant a le trè congiünsiuon *che*, as treuva 'n *chi* ch'a

l’ha la dubia funsiun ed complement uget (*ch*) e ‘d përnom suget plüral masculin (*i*). Se da la mira gràfica le *Recomendaciones* an disu poc ed neuve, a tuca di che so léssic a l’é franc interessant perchè ch’a presenta vaire vus idèntiche a cule dij Sermun Sübalpin. Ch’as pensa mac a: *los* (lat. *laus*), *honor*, *gloria*, *meser*, *rey*, *povol* (it. *popolo*), *peccay*, *verasa* (it. *verace*), *tribulacion*, *beneyta* (it. *benedetta*), *salvacion*, *preer* (it. *pregare*), senza cunté la dicutumìa *noy-nos*, përnom suget el prim e complement ed prima përsun-a plüral lè scund, già present an lenga d’oé, dzurtüt ant ij sermon ed la scunda metà.

Ant le farse dl’Opera Jocunda ‘d Gian Giors Aliun, püblicà an Ast dël 1521, as treuva na ciara arpresentassiun gràfica ‘d tüti ij sun ed la parlà astzan-a, bin se ant ij test ed le vaire cumedie a füsun-u j’ussilassiun. E parèj a l’é ancor lontan el mument che minca sègn a curèspund a ‘n sun bin precis. An efet se la U a l’era ‘d solit assucià al sun velar [ü], pèr arpresenté ‘l sun dla U nurmal as peulu truvé trè sègn divers, valadi: **o**, **ou** e dco **u**. Ch’as pensa pèr esempi a *lor*, *lour* e *lur*, furme ch’a j’eru già present ant ij test dij sécu j pressedent. E a tuca co di che, bin se da rair, d’ussilassiun as treuvu co ant l’arpresentassiun dël sun /ü/. Ch’as pensa pèr esempi a la tersa përsun-a singular dël passà lontan dël verb esse, che a l’é nutà *fu* ma ‘d vire co *fo* e *fou*. Tütün, a pruposit dl’Aliun a tuca arcurdé che suvens a sturpiava le parole, e quand ch’as na presentava l’ucasiun a-i pensava nen d’ue volte pèr cambié la grafia e rende pi drole le situassiun. Ch’as pensa a *antrech* invece d’*intele*, *dugicher* al post ed *judicher*...¹ Dunc a l’é mutubin probàbil che *fou* al post ed *fu* a sia stait vursü.

¹ A stu pruposit a va nen dësmentià che, na vinten-a d’ani prima dla püblicassiun ed l’Opera Jocunda, l’Aliun a l’avia scrivü la *Macharronea contra macharroneam bassani*, andüa ch’a l’era dimustrasse ‘n magister ant l’art ed manipulé le parole e d’aventene ‘d neuve. Ch’as pensa a *stravacare* e a d’auti nëulugism ancor ed moda al di d’ancheuj.

Ant l'Opera Jocunda co 'l sun median ëd la O [ö] a peul esse arpresentà an meud diferent, ch'as pensa a : *veugl* A92, *voeugl* B9, *vogl* A270, *voegl* A 375; *eugl* A20, *oeugl* A180, *bogl* I709 , *aproef* G254. Le grafie *eu* e *oeu* a sun le pì curente, mentre l'ultima, *voegl*, a presenta mac duntre ucurense. Për lon ch'a rësguarda 'l digrama *eu*, a va dit ch'as treuva dzurtüt ant la prima përsun-a dël present ëd l'andicativ dl'ausiliar avèj, andù che 'd vire as treuva, bin se da rair, ëd furme cume *ho* A836, *o* H400, *o vist* D234. *Eu* a curëspund co a la desinensa dla prima përsun-a singular dël fütür ëd tüti ij verb.

Dait che dël temp ëd l'Aliun Ast a l'era teritori fransèis e dait che la parlà lucal a duvìa avèj diverse variante, a tuca amëtte che le vaire grafie a puidu efetivament arpresenté prunünsie diferent, secund che ij parlant a füssu 'd përsun-e istrüije o no, upüra ch'as tratèissa ëd përsunagi ch'a vnèissu da la campagna o da d'aute part. An lesenda le farse as peul suvens përsèpì stu cambi 'd codes che, pürtrop, adess a nui an dis poc, ma che antlura a duvìa sicürament esse drolu.²

Anteressant a l'é co l'üsagi dla H che, ultra a truvesse al prinsipi 'd parola: *ho* A836, *hus* A30, *hom* A494, *houre* A22..., ëd vire as treuva ant ël digrama CH për nuté 'l sun velar ëdnans a le vucaj forte a, o, u. Tra ij vaire esempi i arcurduma: *choy* A17, *bocha* A29, *chol hus* A30, *delicha* A52, *fiacha* A53, *forcha* A445, *chula roba* E336, *an cho del meys* H66, *schagn* G119.

Dnans a le vucaj palataj i e e, ël digrama CH a l'ha 'n sun velar, ma dnans ai ditung *ia*, *io*, *ie*, a peul co nuté 'l sun palatal. Parèj dacant a 'd lema cume: *anchioa* G286, *cunchie* A342, *chiayr* D19, *chiatroussa* C100, *achiape* D334, *chianchie* F83, *chioucz* G204, *chiascun* A266 a l'é d'autüt nurmal truvé 'd vus cume : *cioche* D229, *ciascun* E57, *cia* B97, *ciambel* G363. Anteressant a l'é peui 'l termu *chiochin*, anté che 'l prim digrama *ch* a arpresenta 'n sun plalatal e lë scund

² A stu pruposit ch'as lesa l'artìcul ëd Giacomino

‘n sun velar. E parèj a sarìa propi malfé savèj se ij pèrnom *chiel* e *chiella* I248 a cuminsavu cun ‘n sun velar o palatal.

Ij sintagma *schia-* *schio-* èd termu cume *schiaava* H243, *schiaapper* B428, *schiaayr* A279 e *schiacz* I473 a duviu sicurament sutantende ‘l sun dubi, sibilant-palatal, normal an vaire parlà piemuntèise muderne e ch’as treuva an prinsipi dël verb italian scervellarsi. A pruposit dë *schiacz*, ancheuj *s-ciass*, a tuca dì che il digrama cz final a duvia arpresenté ‘n sun sibilant surd ch’as treuva ancora an vaire parlà piemuntèise e che an türinèis a l’è nutà –ss.

An tüte manere a tuca dì che, cum a riva an d’auti test dël passà, co për l’Aliun la grafia a duvia nen esse na priurità, perchè che, cum as é vist, j’ussilassium a fusun-u. Ma dacant a le nümrose variant gràfiche, ant l’Opera Jocunda as peul co arlevé ‘l fenomen upost, valadì cul èd la pulisemìa. Për esempi la vus O a pudìa avèj bin ses valor diferent. A l’è na congiunsiun dësgiuantiva (*ben o mal* A5, lat. aut); na partissela pèrnuminal cun valor nèutr (*e o digh*, lat. hoc A585); ‘n pèrnom pèrsunal diret èd tersa pèrsun-a singular èd furma àtuna (*me vis che o senta* A592, it. lo); ‘n pèrnom vèrbal èd tersa pèrsun-a singular (*com o sta* A594, türinèis a); ‘n pèrnom vèrbal dë scunda pèrsun-a plüral (*quant o ne volessi* A602, it. voi); la prima pèrsun-a dël present andicativ d’avèj (*o vist* D234, it. ho). (Villata, 2007, XIX-XXII).

Püblicà quasi ‘n sécul e mes dop l’Opera Jocunda, le quat cansun dij *Freschi della Villa* a sun ün dij rair test piemuntèis dël Sessant ch’a siu rivane an vèrsiun uriginal. Për son a sun ampurtante perchè ch’an dan la pussibilità ‘d cunosse mej l’evulüssium èd la grafia, ch’a dimustra cuntinuità e uriginalità rëspet a cula dij séculj pressedent. Tra ij sègn an cumün cun ij test anteriur as peulu arcurdé ‘d rest dle vaire abreviassium: *p* , *pche*, *cād*, an *prsō*; le strütüre palataj *chia*, *chio*; ël digrama *gl* corëspudent al mudern *j*; la nutassium U dla V antèrvucàlica e V dla U inissial e co j’ussilassium gràfiche sempe nümrose. A stu pruposit, ch’as pensa për esempi a *cand* (it. quando) ch’a presenta bin quat furme diferente:

cand 2127, *cād* 2053, *ch'and a son* 2138, *can a fan* 2097 e tüte a cunfermu la sparissiu ed la /u/.

An se cansun ij sègn O e U a peulu ancora curèspunde a diversi sun. Per esempi la O a duvìa suné /o/ an *hort* 1012, *sort* 1013, *gros* 1031..., /u/ an *con lo cavagn* 1002, *bondi* 1037, *doe* 1049 e /ö/ an *poi* 1007, *vna noua* 2169, *alla pioua* 2025 (an rima con *trouua*).

Anteressant a sun co 'd lema cume *biscuoit* 2022 e *nuoit* 2024 e *suoi* an rima con *ougl* 1194; *cuor* 2068, *moud* (it. modo) 2084. *giou* (gioco) 2065, *giou* 3119, à *prou* 3120, pèrchè che ij termu dè stu tipu an fan pensé che co ij digrama *oi*, *ou* e 'l tritung *uoi* a duviu arpresenté 'l sun velar della /ö/. Cunsultand èl *Dictionnaire de l'ancien français Jusque au milieu du XIV siècle* ed A,-J Greimas p. 449. i l'uma pudü cunstaté che ant èl vej fransèis la vus *oeil* (it. occhio) a l'avìa n'alograf an *oil*. Stasend parèj le cose, as peul pensé che il sun /ö/ a duvìa già esse present an lenga d'oe andüa ch'as treuvu 'd vus cume *oil* (it. occhio), *boi* (it. bue), *oi* (lat. hodie, it. oggi).

A part son, a tuca dè che le quat cansun dèl Sessant a presentu 'd cunferme e vaire nuvità gràfiche. Prima 'd tüt èl sègn **u** a cuntinua a arpresenté mac èl sun ed la u velar /ü/ e peui as deuvru pì suvens che ant ij test dèl passà ij sègn d'antèrpunsiun, dzurtüt j'acent e le virgulètte. Èd vire l'acent as marca co ans la O: sò *cauagnat* 1028, *vn pò d'vin* 1108 *dcò voi* 1123, ma so usagi a l'é nen custant e a presenta co d'ussilassiun. Ch'as pensa a j'esempi arpurtà sè dapress anté che *giou* (it. gioco) a l'é marcà prima cun l'acent e peui senza: 'l *giou* *gl'agrada* 2067 e a *bel giou* 3119.

Ultra a separé 'd parole che an passà a j'eru ünè: *gl'ortolaje* 1015, *l'hort* 1016, ant le quat cansun dèl Sessant l'apostruf a l'é duvrà co pèr andiché la sparissiu ed na vucal: *ch's'spendra* 1144, *ch'son* 2032, *s'carcun* 2041. E suvens la vucal arpresentà da l'apostruf a l'é na /e/ median-a àtuna, che ancheuj as marca è: *vn v'sin* 41209, *lass'ma stè* 4193, *tasir'ma d'co* 4217. An d'auti cas cume *vrda* 3022, *chsta* 3041, *pr ogni* 4029, *trrette* 4098, *possa crpe* 4117, *prche* 4140, *trspi* 4155, *brochtte* 4182 as treuva nen l'apostruf e gnanca la vucal àtuna e 'l grup ed

cunsunant a duvìa esse prununsià cume s'a-i füssa na ë muta, cum a càpita chèiche lenga slava. Ch'as pensa al cec Brno.

Tra j'aute inuvassiun gràfiche dle Cansun ëd la Villa a tuca arcurdé 'l digrama NH ch'a arpresenta 'l sun velar ëd la N post-tonica an vus cume *Luchinha* 1001, *menha* 1014, *Biatrisinha* 1207, *venho* 3016, *ancarnadinha* 3021, *dozenha* 2048, *susinha* 3065.

Tüt an presentand na parlà türinèisa s-cëtta, mincatant ij test ëd le Canzoni della Villa an ësmun-u 'd parole e 'd grafie ch'a fan pensé a la pressiuon ëd l'italian. Ch'as pensa a *allegrezza* 3069, *bellezza* 3089 ..., upüra a le prepusissiun articulà e ai vaire termu cun cunsunant dubie: *alla* 1001, *della* 3003, *alle* 4083, *dalla* butea 4153... *carretta* 1078, *bella botta* 1105, *spalle* 2099, *mille* 210, amprecisiun, che cun tüta prubabilità, a duvrìu esse dë sviste dlë stampadur, magara poc cüstüma a stampé d'euvre an lenga piemuntèisa.

Cum as vèd, prima dël Setsent as peul nen disse che la grafia dël piemuntèis a füssa stàbila e standardisà, ma son a capitava co per ëd lenghe pì forte cume 'l tuscan e co 'l Fransèis. Essend ël piemuntèis pì che tüt na lenga parlà, poc ëscrita e nen mustrà a scola, chi ch'a scrivià sta lenga an gèner a sèrcava 'd trasferì an piemuntèis le regule gràfiche dle lenghe anté ch'a l'era stait alfabetisà. E se an prinsipi sta lenga a l'era 'l latin, ant ij sécu j seguent ij mudej a duvìu esse stait ël Fransèis e 'l tuscan. Ch'as pensa mac a l'Opera Jocunda, püblicà an Ast dël 1521, dunt la grafia a smija anfluensà ura dal latin, ura dal Fransèis, ma 'd vire co da 'd mudej tuscan.

Ël prim ducüment piemuntèis anté ch'as fa mensiuon esplissita dla grafia a l'é dël 1783. Arferendse a jë scritur piemuntèis pressedent, Maurizio Pipino a dis bin cìair che, fin alura, ugnidün a l'avìa scrivü a sùà manera e, pèr arzolve 's prublema, an sùà *Gramatica piemontese* a l'ha presentà 'n sistema gràfic bin precis. E pèr ij sun ëd le vucaj che, cum as é vist ant le pagine pressedent, a j'eru cuj pì malfé a arpresenté, a l'ha sügerì lë schema marcà sì dapress: :

ë muta esempi: principessa, messa

e chiusa esempi: fedel, sincer, seren
 è duverta esempi: Supërğa, invèrn, infèrn
 ēū o franseisa esempi: bēū, fēū, blēū, farēū, dirēū
 ì i sglissanta esempi: cïarlatan, cïaciarun, bagïan
 o chiusa esempi: sol, ombra, boca
 ö duverta esempi: öm, röca, tör
 u lombarda esempi: lum, tut, brut, mut, pur .

Për lon ch'a rësguarda le cunsunant, ës dutur lenghista a büta 'l sègn ^ an sla n velar³ e a fa distinsiun tra la s sunura f, ch'a ciama esse lunga, e cula surda s, ciamà co esse cürta. Për avèj n'idea pì precisa dla grafia adutà dal Pipino, i trascrivuma sì dapress un passagi gavà da sù Gramatica Piemontese 1873 (Pipino, 1-13).

J'ossërvo dcö, ch'a j'è tanti e tanti dij nöstri Vescò felànt, ch'a l'han arcomandà, e ch'arcomando ai sö Parochi d' predichè an piemonteif, perchè ch' l' han riconossù, e ch' riconösso da una part, che con el nöst parlè a s' pēül consèrvè la dignità, con la qual devo esse tratà le cöse sacre, e ch'a n' manco nen d'espressiòn për caparèsse la benevolensa dj' uditòr, per dè adös al visi, pr'animè ala virtù; dal'otra la necessità, ch'la paröla d'Idio a s' promulga d'una manèra ch'a sia ala portà d' tuti. E - infati com mai vēüle, ch'antèndo l'Italian tante fie e tante fomne, tanti fiēū e tanti ömini ch'a son mai andàit a scöla, e tanti, ch'ai son andàit, e ch' tutùn l'antendo nè tut, nè mef? A l'é ben sicür, ch' le prèdiche e le dutriñe devo esse fàite për tuti, e prinsipalmènt për le pèrsòñe ignorànte. S'a vēülo dè la vrità tanti Parochi, tanti Predicatòr, tanti Missionàri, öh che magiòr profit l'han ricavà da döp ch'a s' son butasse a predichè ant nöst lingoage! Che magiòr concòrs d' pèrsòñe! Che magiòr quantità de convèrsiòn! Perchè così a s' fan antende da tuti.

Lö ch'i dío dle prediche a s' podría dcö dè dè tante aitre materie. Col paifan, cola vidoa, col idiöta ch'a fa un cens, ch'a dà na dötta, ch'a compra 'n cïaböt, una cassiña, ch'a fa una scritùra d'öblich, una capitulassiòn, un testamènt, s'a l'ha da 'ntende lö, ch'a j'è 'ntla scritùra, bfögno nen, ch' el

³ Ant ës test ël sègn ^ a l'é nutà ñ

*Nodar ai lo spiega 'n piemontéif? E so-sì l'è nen na cösa neuva.*¹ (Pipino, 134-135).

L'ann dop ëd la publicassiun ëd la *Gramatica* 'd Maurizio Pipino, l'avucat Guido Gaschi, cunt ëd Bourget e 'd Villadorin che cum arcàdic a l'avìa 'l nom Velandro Cleoneo, a l'ha suagnà la stampa dla cumedia *Il Conte Pioletto*, euvra scrita ant ël sécul pressedent da Carlo Giambattista Tana, marchèis d'Entracque. Co Gaschi a l'ha antrudot chèiche nuvità gràfiche diverse da cule ëd Pipino. En efet ant *ël Cont Piolet*, as nota ë nen mac la e müta, ma co cula che ancheuj as ciamria e median-a an posissiun tonica, cum apunto a càpita an vus cume *cravëtta*, *cornëtta*, *Piolëtta*, ch'as treuvu ant la prima sen-a dël prim at.

Anvece dël sègn **ö**, për la o, Gaschi a deuvra **ô**. La **u** a arpresenta 'l sun median dë sta vucal cum an Fransèis, mentre 'l sun /u/ italian a l'é nutà da na **o**. A va tütün signalà che 'd vire, forse për fota dë stampa, ël sègn **ô** a sutantend 'l sun ëd la U italiana. Për lon ch'a rësguarda ij sun cunsunàntic a-i é pa 'd grosse nuvità. An efet ant le note antrudütive as arcorda che la **n** 'd vus cume Biasina ha "un suono gutturale", mentre për ij sun ëd la **s** ant *ël Cont Piolet* as treuvu ij midem sègn presentà da la *Gramatica* 'd Maurizio Pipino, cun la sula diferensa ch'a l'han ël valur upost. Valadì la **s** lunga, *f*, a sutantend 'n sun surd e la **s** nurnal cul sunur. Co sì, për dé n'idea pì precisa dla grafia adutà dal cunt Gaschi ant l'edissiun ëd *L Cont Piolet*, i presentuma chèiche batüe gavà da la prima sen-a dël prim at:

Piol Car compare mi venta ch'iv lo dia / Mi son anamorà 'd
vôstra fia: / Ma butè vôstr capel.

Bias Oh car Signor.

Piol. Cruvive pur.

Bias Am fà trôp d'onor; / Pura sa lo comanda.

Piol. Sirimônne da banda.

Bias Ch'am scusa, si son trôp prosontuos.

Piol. Dì pur, si fe content, / E lì caud, e bujent,

- Chila farà mìa fposa, e mi fò fpos.
- Bias Mi son fò fervitor, / Ma quala dle doe?
- Piol. Car Mëfsè Bias, / La cita a l'é colla ch'am pias,
Al é candia, com na fior; / A sauta, com na cravëtta,
Ij veui catè un mantò, con na cornëtta, / E peui i veui, ch'a
sia / La Signora Contëffa Piolëtta.
- Bias Mi son trôp obligà a Vòffurìa: / Ma pur sa veul, chi dia,
E chi parla con proconsion,
Ch'am día ampò côm stomne an ton?
Un dí paffa, e l'autr paffa, / E fposé peui na ragaffa...
- Piol. I eu mes pont d' giurisdifion / Sul Contà d' Catombà,
I eu na vigna, un camp, un pra, / Un bel bôfch, na fparzera,
Un mulin dël mal temp, na mèlonera / E d' dnè fu la Sità.
- Bias Tut lolì 'l è bel, e bon, / Ma car Signor côm stomne an ton?
- Piol Mi 'n hai nen ëd gran ambifion, / E i podria sposè
Na fia d' condifion; / Ma mi son ëd na famía,
Chi eu d' nobiltà pèr dene a vôstra fia
- (*L cont Piolett*, pp 5-6).

'L Sant Evangeli dë Nossëgnour Gesu-Crist secound San Luca e San Giouan, pubblicà a Lundra dël 1838 pèr la cumunità valdèisa dla Val Pélis, a presenta anvece na grafia avzin-a a cula fransèisa. An efet ant ës test ij sun median a sun arpresentà da **eu** e da **u**, mentre 'l digrama **ou** a sutantend ël sun ëd la **u** italian-a e la **ë** a arpresenta la *e* müa. La **o** a curëspund sempe a la *o* italiana e quand ch'as treuva ant la sìlaba final an posission tonica as nota sempe cun l'acent. Ch'as pensa a però. Gnanca sì as treuvu `d sègn particular pèr marché ij sun cunsunàntic, bin s'a fusun-u le cunsunant dubie ch'as custüma nen duvré an piemuntèis. Pèr dé n'esempi precis dla grafia dla lenga d'ës Evangeli sì dapress i n'arpurtuma në s-cianc.

'L Sant Evangeli secound San Luca

Cap. I

Për moutiv chë diversi a soun fà-sse un douver dë butté pèr ourdin una narrassioun dë le cose ch'a soun staite pienament certificà fra noui:

2 Coum a l han fà-nie counossi coui ch'a l han vèdù-ie lour istess dal prinsipi, e ch'a soun stait i minist dë la parola;

3 A l ha dècò sëmia-me a propozit, dop d'avei esaminà esattament ogni cosa dal prinsipi a la fin, eccellentissim Teofilo, dë scrivë-tëne pèr ourdin;

4 Për chë tē sappies la verità dë le cose che t'has sentie.

Dal temp d'Erod, re dë Giudea, a i era un cert sacrificatour ch'a l avia nom Zacaria, dël rang d'Abia; e soua founna dë le fie d'Aaron, e so nom a l era Elisabet.

6 E a l erou tutti doui giust dënans a Iddiou, caminand ënt tutti i coumandament, e ën tut lon ch'a prescriv 'l Sëgnour, senza rimproveri.

7 E a l aviou nëssune masènà, pèr moutiv qu'Elisabet a n'era incapace, e ch'a l erou tutti doui moutouben d'età. ('L Sant Evangeli pp.1-2)

Ëd sulüssiun mutubin anteressante a sun co cule ideà da Costantino Nigra (1828-1907) pèr la trascrissiun dij *Canti popolari del Piemonte*.

Ant l'avertensa pèr la letüra dle cansun, l'autur a scriv: *La trascrizione dei testi è fatta, all'infuori delle eccezioni sottoindicate, colle lettere usate per la lingua italiana, le quali avranno qui presso a poco lo stesso suono che hanno in italiano.*² (Nigra, 1974, LXIX). Dunc la **u** e la **o** a l'han ij sun dle vucaj italian-e curëspudent, mentre **ë**, **ö**, **ü** a notu ij sun median. Tra ij sègn particular a va arcurdà che, cum ant le canson dij Freschi della Villa dël Sessent, ël digrama **nh** a l'é duvrà pèr nuté 'l sun velar della *n*; an fin ëd parola o dnans a n'auta cunsunant c e g che notano un suono palatale, e la **z** a corëspund a la *s* sunura. Per avej n'idea pì precisa dla grafia dël Nigra Ch'as vèdda 'l test arpurtà si dapress:

- O Pinota, bela Pinota, Sun namurà-me l'otra sèira O Pinota, bela Pinota, Ël piazzè che mi voria, - Venì sta séira a le set ure, Le set ure n'a bato e sunho, E d'ün pè l'à picà la porta: - Mi sun discáussa, an camizola, - O Pinota, bela Pinota, Bela, bütè-ve le calsète, - L'ái pa fè che m' büte le strenghe, - O bütè-ve la vesta bianca, - L'ái pa fè che m' büte le fáude, - O pentnè-ve e fè-ve bin bela, - L'ái pa fè che m' büte la scüfia, - N'o saria pa mai cherdü-me, Che na fieta di quíndes ani (Nigra, 457).	namurà-me mi sun di vui; an bel cumprand i coi da vui. d'ün piazzè mi voria da vui; a noiteja dürmì cun vui. ch' pare mare saran dürmì.- gentil galant a l'è rivà lì. -O Pinota, venì a dürvì. i pöss pa venì-ve a dürvì. v'andarai agiütè vestì. che j'astrenghe vij büto mi mi sun bunha a bütè-m-je mi. che le fáude vij büto mi mi sun bunha a bütè-mje mi. la scüfièta v'la büto mi. mi sun bunha a bütè-m-la mi. n'o m' saria pa mai pensà, a m'avéis si bin minciunà!
--	--

Ëdco Alberto Viriglio (1851 - 1913), evidentemente poc südisfait da le grafie precedent, a l'ha purtà chèiche mudífiche a la scritüra dël piemuntèis. An efet, se an sùe euvre ij sun vucàlic median a sun marcà da **ë**, **eu**, **u**, pèr nuté 'l sun ëd la /u/ italian-a a deuvra **ô**, mentre la **o**, sempre an pusissiun tonica, a curèspund al sun che dita vucal a l'ha an italian e an quasi tüte le lenghe rumanze. Trames a j'aute nuvità a tuca arcurdé la **ñ**, ch'a nota 'l sun velar dè sta cunsunant, e 'l digrama **s-c** ch'a curèspund al sun dubi carateristic ëd vaire parlà dël Piemunt e ch'as treuva an ëd vus cume *s-cet*. Cume pèr le grafia già esaminà, co pèr dé n'idea 'd cula d'Alberto Viriglio i presentuma la prima part dël test ch'a pressed sùe *Rime Piemontèise* dël 1893:

D'età i sôn sui quaranta. La statura / a passa un poc la media, ij barbisin/ am fan pi giôvo - la capigliatura/ a smia la pleuia d'un ariss pôrchin,/ e l'è già 'ncaminasse e a prôgrediss a cambiè tinta dal castagn al griss.

La seira, dop ciapà 'na bòcà d'aria,/ finì 'l pelegrinagi d'j quintin,/ 'm ritirò 'nt mia stanssiota sòlitaria,/ 'nt uña 'd le antiche strà 'd l'antic Turin,/ e vivò lì, tranquil - se nen còntent- / parei d'un capussin drinta al cònvènt.

La stanssa l'è un musèò d'antichità: / fiòr sècche, quader vei, carte mufie / tèssere, invit, diplomì 'd Società... / pochi rômans e poche pôesie, / e (grame lenghe môrmòrè pa pi) / un let tant pcit che i stentò a steie mi.

L'ài na taòla frusta e balariña/ cuverta da un tapis còlòr 'd l'amel / còntra un pògieul ch'a guarda la còliña / travers a mila cape da fòrnel: / ciamla pura "l teatro dèl delit" / pèrchè l'è lì ch'i perpetrò j me scrit.

L'è lì, l'è 'n mes a còle quat muraje, / ch'i l'ài sògnà tuti j me seugn pì bei: / j me sònet l'è lì ch'i l'ài pensaie, l'è lì ch'i l'ài scrivù me "Turin vei", / l'è lì che... Ciutò! A j'è certi segret / ch'a bsogna nen ch'ai sapiò j'indiscret! (Viriglio, pp.VI-VII).

Al prinsipi dj'ani '30 a l'é sùrtije la gramàtica d'Ali Belfadel che a presentava vaire nuvità, pèrchè da stüdius precis a l'ha vursü abiné minca sun a 'n sègn bin determinà e pèr ij sun median a l'ha sernü **ë, ö, ü**.⁴

Ma la grafia 'd Belfadel, co chiel médic cum Pipino, a l'ha nen avü furtüna pèrchè, tra l'aut, a l'ha nen avü meud d'esse cunussüa e peui co pèrchè chèiche ani prima Pinin Pacòt e Andrea Viglongo a l'avü ideà 'n neuv sistema gràfic, cul dij Brandé, adutà da bun-a part ëd le pèrsun-e ch'a scrivü an piemuntèis. Pèr ij sun vucàlic median ës sistema a deuvra ij sègn **ë, eu, u**, mentre la létera **o, ó** se an pusissiun tonica, a curespünd a la **u** italian-a, e **ò** a arpresenta 'l sun ëd la o nurmal. Pèr ij sun cunsunàntic la grafia Brandé a

⁴ Ch'as pensa a lon che Belfadel a l'ha scrivü a Andrea Viglongo a pruposit ëd la grafia piemuntèisa: " 'D na cosa sòla a venta ch'i t'averta subit: na gramàtica a l'è na cosa precisa, pèr la prônònsia e pèr la scrittura. 'D cònsuensa l'òrtografia a l'è nen còla 'd còsta letera, ma a l'è pi precisa. E a saran necessarie 'nt la trascrission dèl dialet [certe lettere i cui segni non esistono nelle comuni dotazioni tipografiche] e l'òli senza cònté che mi i dovru ö e ü envece d'eu e u fransejs. Lon c'a l'è necessari e giust pèr na trascrissiun esata". (Conoscere il Piemontese, p. 7).

guerna 'l digrama **s-c** pèr ël sun dubi sibilant - palatal ëd termu cume *s-ciau*, mentre la n velar a l'é nutà **n-** (lun-a). Ij prinsipi dë sta grafia as peulu dedüe da le poche strofe dla famosa puesìa *Ij mè vèj*, ëd Pinin Pacòt, ch'i arputuma sù dapress.

Ò vej 'd mia ca, cost sangh che an ancaden-a
a l'é 'd na fòrsa che a tèm nen la mòrt:
basta che iv pensa pèr ch'im senta fòrt,
pèr che im senta la ment ciàira e seren-a;
basta che iv pensa pèr che im senta a bate,
an drinta e ancreus, robust e calm, vòst cheur,
ant j'ore bele e ant le stagion 'd maleur,
senza paure e senza veuje mate.

Còsa aj n'anfà, se 'l mond d'antorn anfùria,
se 'l cel l'é ross coma ant un'alba 'd guèra?
Mi im ten-o fòrt anradisà ant mia tèra,
son drit e ferm 'd sora l'argorgh dla bùria,
pianta novela, drita e patanù, a
che a rij al vent con le soe rame an festa:
le feuje sècche as perdo ant la tempesta,
la pianta a canta pi robusta e drù!

A la grafia Brandè, che cheidün a l'ha amprupriament definì storica, as é cunfurmasse la magiuransa 'd chi ch'a scriv ant ël piemuntèis ëd Türin, bin se nen tüti a scrivu propi ant l'istessa manera. E a tuca peui co dì che, pèr lon ch'a rësguarda l'acentasiun, sta grafia a l'é nen logica e a fusun-a d'acent ardundant, usservassiun già fatta da ün ëd j'ideatur dë stu sistema gràfic.

Ma co la grafia Brandé a l'é nen piasüa a tüti. An efet, cume già dit, Ali Belfadel a l'ha püblicà sùla gramàtica ch'a presenta na grafia bin diversa da cula ideà da Pacot e Viglango.

Co Enzo Bottasso, che dël 1953 a l'ha suagnà la trascrissiun e 'n cument fiameng ëd le cumedie dl'Opera Jocunda dl'Alion, a l'é nen basasse an sla grafia brandé.

Essend al curent ëd le dificultà che ij letur a l'avü a lese 'l piemuntèis ant la grafia brandé, dël 1967, co Mario Soldati pèr la

pùblicassiun ëd na sùa cùija 'd pruverb piemuntèis a l'ha decidù 'd serne na grafia diversa e, ant na nota, a giüstìfica sùa sernia scrivend: *“L'ortografia e perciò l'ortoepia piemontese dei Proverbi appariranno qui semplificate affinché gli italiani non piemontesi, nel leggere la traduzione non siano intimiditi nelle loro occhiate almeno orientative sul testo. Perciò scarso uso di segni fonetici. Una soluzione non troppo tecnica ma pratica. Sovente nei vari testi piemontesi (anche in quelli che contengono i proverbi qui trascritti) manca l'uniformità ortografica”* (Soldati, XVII),

La validità dë ste usservassiun a l'é peui co pruvà dal fait che dël 1980, ant la presentassiun ëd la *Grammatica della lingua piemontese* 'd Guido Griva, arferendse al sistema gràfic brandé, Andrea Viglongo, ün ëd j'ideatur dë sta grafia, a pensava ch'a sariu duvüsse gavé vaire acent inütij. E sì dapress i arpurtuma sùe parole quasi prufétiche: *Bisogna giungere a scrivere il piemontese colla scorrevolezza con cui si scrive l'italiano, cioè con accentazione quasi nulla. Solo così si abituerà il piemontese a leggere la sua lingua senza prevenzioni ed incertezze. Inoltre si darà a tutti la prova che si tratta di una lingua viva ed attiva, di uso normale e popolare e non di un monumento del passato, da venerarsi come reliquia della cultura degli antenati, in cui sanno esprimersi soltanto i poeti; ruolo a cui tanti critici vorrebbero relegare il nostro vivissimo e vitalissimo piemontese di oggi.* (Riva, 13).

A part ste cunsiderassiun bin punderà a va co dit che la grafia brandé a l'é nen sempe bin ciara përchè che 'l sègn O a peul curëspunde a dui sun: /u/ an bon, tor..., a /o/ (tòr, fòrsa...) E parèj ij curëspudent piemuntèis ëd *torre* e *bottiglia* as ëscrivu *tor* e *bota*, che chi ch'a parla piemuntèis, ma c'ha lu scriv pa, a cunsidereria *toro* o *botta*. A part son, cume già arlevà da Viglongo, la grafia brandé a presenta tropi acent inütij.

Se sta manera dë scrive 'l piemuntèis a andasia bin ant j'ani '30 quand che quasi tüti ij piemuntèis a parlavu sùa lenga ansëstral e mac na cita elit a la scrivià, al di d'ancheuj che bin pochi a la parlu a tuca scrive ant na grafia ciara e acessibil a tüti, an manera che la

letüra a-j giüta a guerné sù lenga ch'a l'é sempe menu parlà e che a smija destinà a spari.

A la fin dël '900 i jeru rendüsse cunt che vaire piemuntèis, ch'a l'avü sempe parlane mac an piemuntèis, a tribulavu a lese 'd litre o cit test ëscrit an grafia brandé. Për simplifiché le cose i l'uma sèrcà 'd truvé na grafia ch'a füssa a la purtà 'd pèrsun-e alfabetisà an italian e an castijan. Dop avèj fait ën sundagi tra ij letur ëd nos Buletin, i l'uma decidü d'aduté na grafia pì esplissita anté che la [o] e la [u] a guernu 'l midem sun ch'a l'han an italian e an castijan, mentre për ij sun median as é sernüsse ij segni **eu** ed **ü**. Son a la pèrmetune 'd gavé na patela d'acent. Da lon ch'i l'uma pudü cunstaté, ij vaire test a sun a la purtà nen mac ëd chi ch'a parla ancur piemuntèis, ma a peulu co esse capì da cuj ch'a cunossu d'aute parlà regiunaj, dzurtüt cule dl'area padan-a.

Sì dapress i arpurturna le poche régule dè sta grafia ch'i l'uma ciamà antèrnassiunal.

Note an sla grafia antèrnassiunal

Vucaj

Dacant a le vucaj A, E, I, O ed U ch'a l'han 'n sun pì u menu sìmil a cul dle vucaj italian-e e castijan-e curèspudent, ël piemuntèis a presenta trè sun vucalic median, arpresentà graficament dai sègn **ë**, **eu** ed **ü**. Ch'as pensa: *sëcca, stëcca... reusa, gheuba... fürb, tüt, gnün*.

Cunsunant

Ij sègn cunsunàntic piemuntèis divers da cuj italian a sun:

1° **n-** ch'a curèspund a 'n sun velar ch'as treuva mac an pusissiun post-tonica e as treuva nen an tüte le varietà 'd piemuntèis. Ch'as pensa a: *lün-a, ran-a, sin-a, pen-a...* dacant a: *lünota, ranota...*

2° **s-c** ch'a sutantend 'n sun sìmil a cul *sc* ëd l'italian *scervellarsi*, valadì a echival a na seguensa dij prim sun ëd *sci* e *ciao*. Ch'as pensa a: *s-ciau, s-ciupé, ras-cé*.

3° an fin ëd parola **cc** e **gg** a l'han 'n sun palatal cum an *boc-cia* e an *passaggio*. Ch'as pensa a: *bocc, batocc, angagg, assagg...*

Acent

Minca parola a peul avèj mac n'acent. Bin ch'a siu sempe an pusissiun tonica **eu** e **o** piju mai l'acent (es. *reusa, gheuba, cheuse... roba, lünota, ranota*). L'istess a càpita a **ë** e **ü** che tütün a peudu truvesse an pusissiun àtuna (*bërbota..., lünota...*) e co an pusissiun tonica (*chërse, përmëtte..., üva, trabüc...*).

As marca nen l'acent

1^o an sle vucaj toniche dle parole trunche ch'a finissu cun na cunsunant, a menu ch'as trata 'd na è (e duerta): *rubot, gugin, stival, suspet, arbiun, grafiun...*, ma *caussèt, maunèt, s-ciupèt...*

2^o an sle vucaj toniche dle parole pian-e ch'a finissu an vucal, a menu che sta vucal tonica a sia nen na E duerta (è). Ch'as pensa a: *fera, roba, ruta, chërde, rama...* e a *tëra, vëra, amëra...*

As deuv marché l'acent

1^o an sle parole pian-e ch'a finissu cun na cunsunant: *liter, véder, làder, püver, stëmber...*

2^o an sle parole trunche ch'a finissu cun na vucal: *sità, capì, caté, cafè...* ma *faseu(l), batü...*

An parole cume *cado, drapo...* *gia, nia* l'acent a sarìa inütil, però as acetu 'd grafie pì esplicite cume *cadò, drapò...* *già, nià...*

3^o sü tüte le parole sglissante: *América, càpita, curegëndijlu*

Ditung e iat

Ant ël corp ëd la parola e ant ij munusilab, i ditung *au/ua, ai/ia* as marcu senza acent gràfic se cul tonic a droca an sla a: *caud, cauda, buata, gian, fia, mai, fait, arfaita, sgiaj, ciau*.

L'acent as nota mac s'a droca an sla **i** o an sla **u**: *falia, sia, mia, país...*, *rüa, tùa, sùa...* Èd vire dacant a na A as peul truvé na **ü** che però, cum as é disse, a pija nen l'acent co s'a l'é an pusissiun tonica: *baiil*.

Ant ij ditung **ei/ej** an pusissiun tonica as nota l'acent mac se la **e** a l'é duerta: *tëila, sèira, vèj* [it. vero], *pèj* [it. pelo]... ma *vej* [it. vecchio], *pej* [it. pelli], *mej* [it. meglio, migliore]. Natüralment, se ant ij digrama **ie/ei** l'acent tonic a droca an sla **i**, a tuca marchelu: *varie, partie, fürmie...* *ateism*,

Cum as é vist, a parte dal Setsent cun la Gramatica ëd Pipino as é cuminsasse a sërché 'd cudifiché la grafia dël piemuntèis, che a travers ij sécu j a l'ha sübì vaire cambiament. A vardeje bin, tüti ij vaire sistema presentà, a l'han na sùa logica e na cuerensa bin ciara, che a duvìa co curëspundìa al güst e a j'esigense dël temp.

Si dapress i presentuma cu j ch'a sun ij dëslüp dle vucaj latin-e *ō* (o lunga), *ö* (cürta), *ū* (u lunga) e *ü* (curta), che l'alfabet a l'avìa nen abasta 'd sègn për marcheje tüti an meud bin ciar e distint. Ij vaire cambiament ant la grafia dë sti sun a duvrìu dimustré che j'abina-ment a j'eru nen sempe acetà da tüti o forse co che la circolassiun ëd jë scrit a l'era limità e ugnidün as rangiava cum a pudìa.

La tabela arputrà sì dapress a l'é an bun-a part gavà da cula ch'as treuva ant l'articul *Appunti sulla grafia del piemontese* dël professor Genre, publicà ant la *Rivista Italiana di Dialettologia*.

	[ü]	[u]	[o]	[ö]
Pipino 1783	u	o	ö	ēū
Gaschi 1784	u	o	ô	eu
Capello 1814	u	ou	o	eu
Zalli 1830	u	o	ö	ēū
Ponza 1847	u	o, ou, u	ò, ô	eu
St' Albino 1859	u	o	ô	ēū
Nigra 1888	ü	u	o, ò	ö
Gavuzzi 1896	u	o, ò		eu
Viriglio 1897	u	u	ô	eu
Pacotto 1930	u	o	ò	eu
Brero	u	o	ò	eu
Anternassiunal 2001	ü	u	o	eu
Standard	ü	u, o	o	ö

Ma, a penseje bin, tüte le lenghe rumanze, për vaire sécu j a l'han presentà d'ussilassiun nen mac gràfiche, che però a sun sparìe quand ch'as é cuminsasse a mustreje a scola. Për avèj n'idea pì

precisa dj'ùssilassiun dël passà ch'as lesa mac la pàgina 55 ëd *The Donatz Proensals of Uc de Faidit*, andù a sun arpurta le variant gràfiche, dunt cheidün-a as treuva co an piemuntèis.

Cunclüdend ste poche usservassiun an sla grafia an ven bin arcurdé che al di d'ancheuj l'eculugia lenghìstica dël piemuntèis, e an géner co 'd j'aute lenghe cite, a l'é mutubin diversa da cula dij sécu j passà. Difati, se fin vers la metà del Neuvsent, ël piemuntèis a l'era la lenga 'd prestigi parlà da la quasi tutalità dla pupulassiun resident ant ël teritori cunsiderà, ancheuj poche a sun le përsun-e ch'a lu parlu e ch'as ancalu a parlelu an püblic. A la mira ch'i suma rivà, an Piemunt, a sun bin pochi ij cit ch'a parlu ancora la lenga dij so pare e dij so grand, e an pràtica 'l piemuntèis a l'é na parlà an via dë sparissiu. La pussibilità d'avèj na grafia sempia, ch'a sia nen an cunflit cun l'italian lenga forta, a duvrìa giüté tante përsun-e a guerné cul poc ëd lenga piemuntèisa ch'a-i resta.

Bibliografia

- Alione, G.G., 1521 Opera Jocunda, Manoscritto originale.
- Gasca Queirazza, G., 1965, Documenti di Antico Volgare in Piemonte - *Le Recomendaciones* del Laudario di Saluzzo, Torino, Bottega d'Erasmus.
- , 1966, Documenti di antico Volgare in Piemonte - Gli Ordinamenti dei Disciplinati e dei Raccomandati di Dronero, Torino, Bottega d'Erasmus.
- Genre, A. 1978, Appunti sulla grafia del Piemontese, *Rivista Italiana di dialettologia*,
- Giacomino, C., 1900, "La lingua dell'Alione", in *Archivio Glottologico Italiano*, pp. 403-438.
- Griva, G. 1980, *Grammatica della lingua piemontese*, Viglongo.
- 'L Sant Evangeli dë Nossëgnour Gesu-Crist, 1838, Londra.
- Marshall, J.H., 1969, *The Donatz Proensals of Uc de Faidit*, London, Oxford University Press.
- Nigra, C., 1957, *Canti popolari del Piemonte*, Einaudi, Torino
- Pipino, M., 1783, *La gramatica Piemontese*, Stamperia Reale, Torino
- Richelmi, T & Soldati, M., 1968, Aldo Martello Editore
- Tana, C. G.B., 1784, *Il conte Pioletto - Commedia Piemontese*, Torino, Briolo.

- Tesio, G. & Malerba, A. 1990. Poeti in piemontese del Novecento, Ca dë Studi Piemontèis, Torino
- Villata, B.,1996, I Sermoni Subalpini e la lingua d'oe, Montréal, Lòsna & Tron.
- , 1997, La lingua piemontese - Fonologia, morfologia, sintassi e formazione delle parole, Montréal, Lòsna & Tron.
- 2003, La grammatica della lingua d'oe, Lòsna & Tron, Montréal,
- , 2004, I Sermoni Subalpini, Lòsna & Tron, Montréal,
- , 2008, Osservazioni su *La lingua dell'Alione* – La grammatica dell'astigiano del secolo XVI, Lòsna & Tron, Montréal
- , 2010, La lingua dei Giuramenti della Compagnia di San Giorgio e la lenga d'oe, L'arvista dl'Academia XIX, pp.33-74
- , 2011, La lingua delle canzoni dei Freschi della Villa, L'Arvista dl'Academia XX, pp. 1-70
- Viriglio, A.1893, Voci e cose del vecchio Piemonte, Viglongo, 1992,
-